

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

HƏBİB RƏHİM OĞLU CƏFƏROV

**CİNAYƏT HÜQUQUNDA SƏBƏBLİ ƏLAQƏNİN
PROBLEM MƏSƏLƏLƏRİ**

**5611.01 – «Cinayət hüququ və kriminologiya;
cəza-icra hüququ»**

**Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

AVTOREFERATI

Bakı – 2014

Dissertasiya Bakı Dövlət Universitetinin «Cinayət hüququ və kriminologiya» kafedrasında yerinə yetirilmişdir

Elmi rəhbər:

K.O. Nəzərova

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Rəsmi opponətlər:

H.S.Qurbanov

Hüquq üzrə elmlər doktoru,
professor

X.Ə.Bayramzadə

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Aparıcı təşkilat:

**Milli Aviasiya Akademiyasının
«Hüquqşünashq» kafedrası**

Dissertasiya işinin müdafiəsi «_30» «_05_» 2014-cü il tarixdə saat «__» Bakı Dövlət Universiteti nəzdindəki B/D.02.013 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, Z.Xəlilov küçəsi 23, Bakı Dövlət Universiteti, I tədris korpusu, 901 saylı auditoriya.

Dissertasiya işi ilə Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «__» «_____»2014 –cü il tarixdə göndərilmişdir.

**B/D. 02.013 Dissertasiya şurasının elmi
katibi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru:**

Ə.Q.MƏMMƏDOV

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. «Əgər biz doğrudan da Azərbaycanı müasir ölkə kimi görmək istəyiriksə və bütün sahələrdə inkişafı görmək istəyiriksə, xoşagəlməz hallara qarşı mütləq ciddi mübarizə aparmalıyıq. Korrupsiya və rüşvətxorluq böyük bəladır, böyük yaradır və bizim üçün böyük ləkədir. Elə etməliyik ki, bütün sahələrdə şəffaflıq təmin edilsin». Bu sözləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 14 yanvar 2011-ci il tarixli iclasında qeyd etmiş, həmin iclasda ölkənin iqtisadi inkişafına maneə törədən bütün neqativ təzahürlərin aradan qaldırılması üçün göstəriş vermişdir.

Buradan irəli gələn əsas vəzifələrdən biri də törədilmiş cinayətlərin doğurduğu hüquqi nəticə olaraq cəzaların düzgün tətbiq olunmasıdır. Cinayət hüququnun təməl institutlarından biri olmaqla qanunda cəzanın məzmunu, habelə dövlətin cinayət hüquq siyasətinin əsas istiqamət və vəzifələri ətraflı və müfəssəl təsbit olunmuşdur.

Cəza cinayət hüququnun funksiyalarının həyata keçirilməsində əhəmiyyətli və vacib vasitə olmaqla cinayətkarlıqla mübarizədə effektiv rol oynayır, bununla da, cinayət törədən şəxslərin ictimai qaydalara zidd əməllərinin qarşısının alınmasında başlıca hüquqi tədbir kimi çıxış edir.

Bununla belə, cinayət hüququnun funksiyaları yalnız cinayətkar davranış subyektinin layiq olduğu cəzanı almasına müncər olunmur, əsas vəzifə sosial ədaləti bərpa etmək, cinayət işinin bütün hallarını heç bir istisna olmadan hərtərəfli, obyektiv və kifayət qədər tam tədqiq etmək, baş vermiş ictimai təhlükəli nəticələrin səbəbi olmuş müvafiq ictimai təhlükəli əməlin konkret şəxs tərəfindən törədilmiş olma faktını prosessual qaydalara tam uyğun şəkildə sübuta yetirməkdir.

Buradan, maddi tərkibli bütün cinayət tərkiblərinin mərkəzi ünsürlərindən biri kimi, cinayət hüququnun çox vacib və kifayət qədər mürəkkəb problemlərindən olan səbəbli əlaqəni öyrənmək vəzifəsi meydana gəlir.

Məhz səbəbli əlaqə sayəsində konkret cinayət tərkibinin bütün əlamətlərini özündə əks etdirən hadisə – gerçəkdə baş vermiş cinayət faktı müəyyən edilir.

Aydındır ki, hüquq tətbiqi fəaliyyətində səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsində, müvafiq orqanların əlində ictimai təhlükəli əməlin gerçəkdən törədilmiş olması barədə məlumatlardan başqa heç nə olmaya bilər.

Belə hallarda baş vermiş ictimai təhlükəli nəticələrin həqiqi səbəblərini aşkar etməklə və müvafiq olaraq sübuta yetirməklə cinayət aktının konkret şəxs tərəfindən törədildiyini təsbit etmək, bu akta hüquqi qiymət vermək və konkret cinayət aktının hüquqi nəticələrini konkret şəxsə isnad etmək mümkündür.

Səbəbli əlaqə nəzəriyyəsi nəinki hər bir konkret maddi tərkibli cinayətin obyektiv cəhət əlamətlərinin müəyyən edilməsində vacib rol oynayır, habelə fundamental kateqoriya olaraq cinayət hüququ üçün vacib metodoloji əhəmiyyət kəsb edir.

Cinayət məsuliyyətinin bir institut olaraq işləməsi, onun cinayət törətmiş şəxslər barəsində tətbiq edilməsi üçün törədilmiş əməl və onun nəticələri arasında səbəbli əlaqə mütləq qaydada müəyyən olunmalıdır, əks halda, baş vermiş ictimai təhlükəli nəticələrin cinayət hesab edilməsi və cinayət məsuliyyətinin tətbiqi ümumiyyətlə istisna olunur.

Təqdim olunan dissertasiya işinin aktuallığı həmçinin onunla təsdiq edilir ki, səbəbli əlaqə institutunun bu qədər vacib əhəmiyyət kəsb etməsinə baxmayaraq, onun problem məsələləri cinayət hüquq nəzəriyyəsində nə ayrılıqda, nə də kompleks şəkildə qənaətbəxş səviyyədə tədqiq olunmamışdır.

Müvafiq olaraq, yuxarıda sadalanan mühakimələr dissertasiya işinin aktuallığına, onun nəzəri və təcrübi təhlilinin zərurliyinə, habelə müxtəlif cinayətlərdə səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsi zamanı meydana çıxan problemlərin həlli məqsədilə məhkəmə təcrübəsinin dərinədən öyrənilməsi və problemlərin elmi surətdə sistemləşdirilməsi zərurətinə dəlalət etmişdir.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Cinayət hüququnda səbəbli əlaqə institutunun problem məsələləri cinayət hüquq nəzəriyyəsində məlum aspektlərdən, həm ümumi, həm də xüsusi tədqiqat predmeti olaraq İ.B.Aqayev, Y.M.Braynin, M.Bunqe, İ.V.Veliyev, N.D.Durmanov, T.E.Kovalyov, A.P.Kozlov, Q.A.Kriger, V.N.Kudryavtsev, N.F.Kuznetsova, V.B.Malinin, B.E.Melnikova, A.S.Mixlin, B.S.Nikiforov, A.F.Parfenov, A.İ.Raroq, F.Y.Səməndərov, N.D.Sergeyovski, Q.V.Timeyko, A.N.Traynin, İ.M.Tyajkova, T.V.Sereteli, M.D.Şarqorodski kimi müəlliflərin, hüquqşünas-alimlərin işlərində tədqiq olunmuşdur.

Səbəbli əlaqə institutunun problem məsələlərinə xeyli sayda elmi işlərin həsr edilməsinə baxmayaraq, bu tədqiqatları heç də qənaətbəxş saymaq mümkün deyildir, belə ki, olduqca müxtəlif cinayət işləri ilə bağlı səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsinin problem məsələlərinin həlli zamanı

ortaya çıxan bir çox nəzəri və təcrübi məsələlər, fikrimizcə, hələ də açıq qalmışdır, haqlı mübahisə predmeti təşkil edirlər.

Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququnda səbəbli əlaqənin problem məsələlərinin hərtərəfli və dürüst nəzəri və təcrübi tədqiqat zərurəti həmçinin onunla aşkarlanır ki, bu problemin bir çox aspektləri məhkəmə-istintaq təcrübəsində hələ də birmənalı həll mexanizmlərinə malik deyil, bu üzdən, qeyd olunan nəzəri və təcrübi məsələlərin daha dərinədən öyrənilməsinə, konkret həll mexanizmlərinin təklif olunmasına ehtiyac vardır.

Bütün bunları nəzərə alaraq, dissertasiya işində Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququnda səbəbli əlaqənin bir sıra problem məsələlərinin hərtərəfli nəzəri və təcrübi tədqiqinə səy göstərilmişdir. Əlbəttə, dissertasiya tədqiqatının həcm məhdudiyyətləri istisnasız olaraq bütün məsələləri nəzərdən keçirməyə imkan vermir, ona görə də, bu işdə hüquq tətbiqi təcrübəsində daha çox rast gəlinən problem məsələlərin tədqiqinə üstünlük verilmişdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Təqdim olunan dissertasiya işinin obyektı səbəbli əlaqənin öyrənilməsi və müəyyən edilməsi ilə bağlı meydana çıxan problem məsələlərdir. Dissertasiya tədqiqatının predmeti müxtəlif növ cinayətlərlə bağlı səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsi zamanı meydana çıxan məsələlərin həlli ilə əlaqədar cinayət hüquq nəzəriyyəsinin və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin müddəalarıdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: cinayət hüquq nəzəriyyəsinin və Azərbaycan Respublikasının mövcud cinayət qanunvericiliyinin nəzəri və təcrübi təhlili əsasında cinayət hüququnda səbəb problemini; cinayət hüququnda səbəbli əlaqə institutunun ümumi anlayışını və əlamətlərini; səbəbli əlaqəyə dair müxtəlif nəzəriyyələri; cinayətdə iştirakçılıq, başa çatmamış cinayətlər, cinayətkar hərəkətsizlik və xüsusi davranış qaydalarının pozulması zamanı ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsinə gətirib çıxaran şəraitin yaradılması hallarında səbəbli əlaqənin müəyyən olunma məsələlərini həll etmək və bütün bunlar əsasında, cinayət hüququnda səbəbli əlaqə institutunun müəyyən edilməsi ilə bağlı iddiaçının prinsipinə yeni yanaşmalarını əsaslandırmaqdır.

Qarşıya qoyulmuş məqsədlərə uyğun olaraq, cinayət hüququnda səbəbli əlaqənin problem məsələlərinin kompleks şəkildə tədqiqatının aşağıdakı vəzifələri müəyyən edilmişdir:

- cinayət hüququnda səbəbli əlaqənin daha dürüst anlayışının işlənib hazırlanması;
- səbəbli əlaqənin müəyyənədiçi meyarlarının təyin olunması;

- səbəbli əlaqə ilə bağlı nəzəriyyələrin tədqiq edilməsi;

- cinayətdə iştirakçılıq, başa çatmamış cinayətlər, cinayətkar hərəkətsizlik, habelə xüsusi davranış qaydalarının pozulması üzündən ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsinə gətirib çıxaran şəraitin yaradılması hallarında səbəbli əlaqənin müəyyən olunma məsələlərinin həlli istiqamətində nəzəri tövsiyələrin işlənib hazırlanması;

- cinayət hüququnda səbəbli əlaqə məsələləri ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının mövcud cinayət qanunvericiliyinin təmilləşdirilməsi istiqamətində konkret müddəaların və təkliflərin işlənib hazırlanması.

Tədqiqat işinin metodoloji əsaslarını fəlsəfə, cinayət hüququ və kriminologiya elm sahələrində görkəmli alimlərin əsərlərinin öyrənilməsi, təhlili və gəlinmiş nəticələrin konkret mühakimələrdə ümumiləşdirilməsi təşkil etmişdir. Dissertasiya işində müqayisəli-hüquq, sistem-struktur, məntiq və digər idrak metodlarından istifadə olunmuş, tədqiqat predmeti çərçivəsində cinayət işləri öyrənilmiş, statistik materialların öyrənilməsi ilə konkret nəticələr hasil edilmişdir.

Tədqiqatın normativ-hüquqi bazasını Azərbaycan Respublikasının konstitusiyası, qüvvədə olan 1999-cu il Cinayət Məcəlləsinin müddəaları, Ali Məhkəmə Plenumunun müvafiq qərarlarında verilmiş rəhbər göstəriş və izahatlar, habelə ölkədə hüquq islahatlarının aparılması yönündə hüquqi baza təşkil edən normativ aktların qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi və cinayətkarlıqla mübarizə üsullarının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı normaları təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri bazasını cinayət-hüquqi və məntiqi tədqiqatlar təşkil edir.

Müəllif dissertasiya işində İ.B.Aqayev, Y.M.Braynin, M.Bunqe, İ.V.Veliyev, İ.B.Quliyev, N.D.Durmanov, İ.A.İsmayılov, T.E.Qarayev, T.E.Kovalyov, N.İ.Korjanski, Q.A.Kruger, N.F.Kuznetsova, B.A.Kurinov, V.B.Malinin, B.E.Melnikova, A.S.Mixlin, A.B.Naumov, A.F.Parfenov, F.Y.Səməndərov, N.D.Sergeyevski, Q.V.Timeyko, A.N.Traynin, İ.M.Tyajkova, T.V.Sereteli, R.A.Şəmsizadə, M.D.Şarqorodski, E.M.Əfəndiyev və digər hüquqşünas-alimlərin əsərlərinə istinad etmişdir.

Tədqiqatın empirik bazasını dissertasiya işinin mövzusu üzrə məhkəmə təcrübəsi materiallarının öyrənilib sistemləşdirilməsinin nəticələri və digər statistik materiallar təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti onunla müəyyən olunur ki, dissertasiya işinin yekunu olaraq gəlinmiş nəticə və qənaətlər cinayət hüququnun müvafiq sahəsinin və cinayət qanunu normalarının nəzəri təfsir bazasını tamamlayır, cinayət hüququnda səbəbli əlaqə institutu ilə bağlı

cinayət qanunvericiliyinin tətbiqində effektivliyin və müvafiq olaraq yüksək nəticəliliyin əldə olunması baxımından öz tövhəsini vəd edir.

Dissertasiyada əsaslandırılmış nəzəri müddəalar, habelə müxtəlif məzmunlu təcrübi tövsiyələr Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsində, ölkənin hüquq tətbiqetmə orqanlarının fəaliyyətində, cinayət hüququ kursunun, xüsusən də cinayət hüququnun Ümumi hissəsinin və kriminologiya elminin öyrənilməsində xüsusi vəsait kimi istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi cinayət hüququnda səbəbli əlaqə institutunun problemləri ilə bağlı bir sıra nəzəri məsələlərin kompleks tədqiqinə göstərilən səylərdə ifadə olunur.

Dissertasiya Azərbaycan Respublikasında cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsinin səbəbli əlaqə institutu kontekstində öyrənilməsi əsasında yerinə yetirilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan və elmi yeniliyi müəyyən edən əsas **yeni elmi müddəalar** aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyinin Xüsusi hissəsində konkret cinayət-hüquq normalarının dispozisiyaları ilə təsbit olunmuş cinayət tərkiblərinin obyektiv əlamətləri konkret cinayət hadisəsinin reallığını əks etdirir.

Nəzərə alaraq ki, qanunvericilik konstruksiyalarına uyğun olaraq bütün cinayət tərkibləri müvafiq olaraq maddi, formal və kəşik tərkiblərə aid olunmuşdur, fikrimizcə, ictimai təhlükəli nəticələrin konkret tərkibin obyektiv cəhətinə aid edilib-edilmədiyindən asılı olaraq, ictimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) yalnız və yalnız bütün konkret cinayət tərkiblərinin obyektiv cəhətinin məcburi əlamətlərinə aid edilməsi daha düzgün olardı. Bu zaman ictimai təhlükəli nəticələr, səbəbli əlaqə, cinayətin törədilməsinin yeri, vaxtı, şəraiti, üsulu, alət və vasitələri isə obyektiv cəhətin fakultativ əlamətlərinə aid olunmalıdır.

2. Səbəbli əlaqə yalnız maddi tərkibli cinayətlər üzrə cinayət məsuliyyətinin hüquqi əsasları sırasına daxildir, çünki məhz bu cinayətlərdə obyektiv tərkib əlaməti qismində çıxış edir. Başqa sözlə, səbəbli əlaqə yalnız maddi tərkibli cinayətlərin obyektiv cəhətinin konstruktiv əlamətidir. Və yalnız bu halda səbəbli əlaqə gerçəkdən baş vermiş nəticələrə görə cinayət məsuliyyətinin zəruri və labüd əlaməti sayıla bilər.

Formal tərkibli cinayətlərdə isə ictimai təhlükəli əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) ilə onun nəticələri arasında əlaqə mövcud olmur, çünki belə hallarda maddi hadisə olaraq konkret nəticələrdən söhbət getmir.

İctimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsində təqsir əlaqəsi məhz əməlin özlüyündə ehtiva olunur. Belə hallarda ictimai təhlükəli əmələ (hərəkət və ya hərəkətsizliyə) eyni zamanda həm də nəticə kimi baxılır.

3. Səbəbli əlaqə cinayətin obyektiv əlamətidir, cinayət özü isə normativ kateqoriya təşkil edir. Bu əlaqəni nəzərə alaraq, səbəbli əlaqənin normativ kateqoriya kimi qəbul olunmasını məntiqə uyğun hesab edirik.

Yuxarıda qeyd olunanlardan çıxış edərək, hesab olunmuşdur ki, Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyində səbəbli əlaqənin normativ anlayışının nəzərdə tutulmalı olduğunu, daha doğrusu, aşağıdakı məzmununda təklif etdiyimiz definisiyanın CM-in «Cinayət məsuliyyətinin əsasları» adlanan 3-cü maddəsindən bilavasitə sonra, «Səbəbli əlaqə» adlanacaq 3-1-ci maddədə təsbit olunmasını məqbul hesab edirik: «Səbəbli əlaqə bilavasitə cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli əməllə - səbəb və onun cinayət qanunu ilə qorunan cinayətin obyektində doğurduğu ziyanverici dəyişiklik olan - ictimai təhlükəli nəticə arasında yaranan əlaqədir, hansı ki ictimai təhlükəli nəticənin məhs konkret əməldən mövcud olaraq həmin nəticələrə nəzərən zaman öncəliyinə malik olması kimi xarakterizə olunur».

4. Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi səbəbli əlaqə ilə bağlı məsələlərin həllini bilavasitə olaraq nəzərdə tutmur.

Səbəbli əlaqə konsepsiyası dialektik materializmin kateqoriyalarından biri olaraq səbəb-nəticə nəzəriyyəsinə əsaslanır. Səbəbli əlaqə institutunun fəlsəfi məzmununu dürüst əks etdirmək baxımından, hər bir konkret halda səbəb və şərt arasında dəqiqi bəlli sərhəd müəyyən edilməlidir. Səbəb zərərvurma prosesinə idarəedici təsir göstərdiyi halda, şərtlər zərər vurulmasının vasitələri kimi çıxış edirlər. Lakin, onu da nəzərə almalıyıq ki, bir halda səbəb kimi çıxış edən təzahürlər başqa bir halda şərtlər rolunda ola bilər, yaxud əksinə.

Cinayət hüququ sahəsində biz səbəbli əlaqəni hüquqazidd hərəkətlə bu hərəkətin doğurduğu ictimai təhlükəli nəticələrin, yəni konkret cinayət üzündən vurulmuş zərərin dialektik bağlılığı kimi nəzərdən keçiririk.

Bu və ya digər əməllə onun törətdiyi nəticələr arasında həm zəruri, həm də təsadüfi əlaqələr mövcud ola bilər. Buna görə, hər bir konkret cinayətlə əlaqədar, bu cinayəti törətmiş şəxsin hüquqazidd və təqsirli əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) ilə baş vermiş ictimai təhlükəli nəticələr arasında təsadüfi deyil, məhz zəruri əlaqəni aşkar etmək tələb olunur.

Fikrimizcə, zəruri və təsadüfi səbəbli əlaqələr haqda nəzəriyyədə təsbit olunduğu kimi, təsadüfi zərər vurulma hallarına görə məsuliyyətin istisna olunması tamamilə düzgün və ədalətlidir.

Bütün belə hallarda onu da nəzərə almaq lazımdır ki, məsuliyyət səbəbli əlaqənin deyil, təqsirli əlaqənin olmaması sayəsində istisna oluna bilər, çünki sonuncu halda şəxs təsadüfi səbəbi qabaqcadan görmək iqtidarında olmur.

5. Məhz səbəb və nəticə arasında olan qarşılıqlı və zəruri bağlılıq təqsirli səbəbli əlaqə hesab oluna bilər.

Nəzərə alınmalıdır ki, səbəbli əlaqəni müəyyən etməkdə məqsəd konkret şəxslə bağlı cinayət məsuliyyətini əsaslandırmaqla yanaşı, səbəbli əlaqəni müəyyən etmək mümkün olmadığı hallarda konkret şəxs barəsində cinayət məsuliyyətini istisna etməkdir.

Səbəbli əlaqənin əsas tərkib üsürlərindən biri dürüst (obyektiv) müəyyən olunmuş nəticədir. Səbəb haqda yalnız o halda danışa bilərik ki, obyektiv təzahür kimi ortada nəticə olsun; belə nəticələr olmadan, heç nə «səbəbli» adlandırılıla bilməz. Yalnız kifayət qədərli süburlara əsaslanaraq, konkret şəxs tərəfindən törədilmiş cinayət və baş vermiş ictimai təhlükəli nəticələr arasında səbəbli əlaqənin mövcudluğu qənaətinə gəlinə bilər.

6. Səbəbli əlaqə müvafiq zaman kəsiyində təzahür edən proses olduğundan, onu müəyyən edərkən istifadə edilən meyarlardan biri də zaman meyarı, yaxud nəzəriyyədə belə ifadə olunduğu kimi, zaman əlaqəsidir. Buna görə, yalnız o əməllər konkret ictimai təhlükəli nəticələrin səbəbi sayıla bilər ki, onlar mövcud nəticələrə nəzərən zaman öncəliyinə malikdir. Bu məsələni həll edərkən əsas götürülməli meyar ondan ibarətdir ki, baş vermiş konkret nəticənin səbəbkarı konkret şəxsin cinayətkar davranışı ola bilər, hansısa digər (konkret şəxsdən asılı olmayan) faktorların təsiri deyil. Əgər baş vermiş ictimai təhlükəli nəticə hansısa konkret insanın iradəsinin məhsulu deyildirsə, cinayət faktı ümumiyyətlə istisnadır. Əlbəttə, səbəb və nəticə arasında zaman ardıcılığı özlüyündə səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsinin yeganə şərti deyil, bunun üçün hər bir konkret halda səbəb əlaqəsinin digər konkret əlamətləri də mütləq qaydada təsbit olunmalıdır.

Hər bir konkret cinayətlə bağlı səbəbli əlaqə məsələsi yalnız o halda tədqiqat predmeti ola bilər ki, baş vermiş ictimai təhlükəli nəticələr konkret şərait və onun şərtləri daxilində qaçılmaz, labüd və qanunauyğun olmuşdur. Burada sual yaranır: hansı şərtlər ictimai təhlükəli nəticənin səbəb məzmununu təşkil edə bilər? Gerçəklikdə baş vermiş ictimai təhlükəli nəticənin səbəblərini axtararkən yalnız o şərtlər əhəmiyyət kəsb

edir ki, onlar səbəbin meydana çıxmasında obyektiv, labüd rol oynamışlar. Bundan qeyri şərtlər, hətta cinayətin törədilmə prosesində mövcud olsalar belə, səbəblə müəyyən bağlılıq olmadan heç bir əhəmiyyət daşıyırlar, müvafiq olaraq, səbəbli əlaqənin tədqiqat predmetində yer ala bilməzlər.

7. Qeyd olunmalıdır ki, bütün mümkün hallarda cinayət faktı və real baş vermiş ictimai təhlükəli nəticə arasında səbəbli əlaqə cinayət məsuliyyətinin obyektiv əsası kimi qəbul oluna bilər.

Buna görə, konkret şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün onun törətdiyi əməldə cinayət tərkibinin bütün əlamətləri, o cümlədən cinayətin subyektiv cəhətinin bütün əlamətləri mümkün prosessual qaydalar çərçivəsində aşkar və sübut olunmalıdır. Təqsir məsələsinə gəlincə, qeyd olunmalıdır ki, yalnız cinayət və real baş vermiş ictimai təhlükəli nəticə arasında səbəbli əlaqəni müəyyən etdikdən sonra təqsirin mövcudluğuna dair əsaslandırılmış qənaətdən danışmaq olar.

8. İştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə, başa çatmamış cinayətlərdə və ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərdə səbəbli əlaqə məsələsinin müəyyən edilməsinin vacibliyi hər bir konkret cinayətin törədilməsi hallarında əsaslandırılır.

Hesab edirik ki, cinayətkar hərəkətsizlik hallarında səbəbli əlaqənin mövcud olmadığını iddia edən cinayət hüquq nəzəriyyəçilərinin mövqeyi heç bir halda əsaslı sayıla bilməz. Cinayətkar hərəkətsizlik ictimai təhlükəli nəticələr doğurmaq imkanı baxımından cinayətkar hərəkətdən prinsipcə fərqlənmir.

Xüsusi davranış qaydalarının pozulması yolu ilə törədilən cinayət işləri üzrə səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsi üçün əksər hallarda mürəkkəb tədqiqat lazım gəldiyindən, onların geniş və müfəssəl öyrənilməsinin vacibliyi əsaslandırılır.

9. Fikrimizcə, AR CM-in 124-cü maddəsinə «Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə şəxs tərəfindən onun üzərinə qanunla qoyulmuş peşə vəzifələrini lazımi surətdə yerinə yetirilməməsi nəticəsində baş verdikdə» kimi əlamətin, AR CM-in 131-ci maddəsinə isə «Şəxs tərəfindən onun üzərinə qanunla qoyulmuş peşə vəzifələrini lazımi surətdə yerinə yetirilməməsi nəticəsində ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurma» kimi əlamətlərin daxil edilməsi və «Bilə-bilə xəstəyə kömək göstərməmə nəticəsində onun sağlamlığına qəsdən az ağır və ya ağır zərər vurma» adlı yeni normanın - 142-1-ci maddənin AR CM-ə əlavə edilməsi məqsədəuyğundur.

10. AR CM-in 59-cu maddəsində cəzanı yüngülləşdirən hallara aşağıdakı redaksiyada yeni 59.1.11-ci maddənin əlavə edilməsi zəruri hesab

olunmuşdur: «59.1.11. cinayətin təqsirkar şəxs üçün qeyri-aşkar surətdə təhlükəli sağlamlıq durumuna malik olan şəxsə qarşı törədilməsi».

Eyni vəziyyətin təqsirkara qabaqcadan məlum olduğu və məhz bu zəmində zərərçəkmişə qarşı zorakılıq tətbiq olunduğu hallarda qeyd olunan əlamətin cəzanı ağırlaşdıran hal kimi AR CM-in 61-ci maddəsinə aşağıdakı redaksiyada yeni 61.1.14-ci maddənin əlavə edilməsi zəruri hesab olunmuşdur: «61.1.14. cinayətin təqsirkar şəxs üçün aşkar surətdə təhlükəli sağlamlıq durumuna malik olan şəxsə qarşı törədilməsi».

Bundan əlavə, AR CM-in 22.2-ci maddəsinin yeni redaksiyada verilməsi əsaslandırılaraq məqbul hesab olunmuşdur. Bu normanın cinayət qanununda təsirini tamamlamaq məqsədilə, AR CM-ə 59.1.12 və 61.1.15-ci maddələrin - cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar kimi əlavə edilməsi məqbul hesab edilmişdir.

11. AR CM-ə davam edən və uzanan cinayətlərin qanunvericilik definisiyasının müəyyən olunduğu yeni 14-1 və 14-2-ci maddələrin və AR CM-də yeni 10.5-ci maddədə uzanan və davam edən cinayətlərin törədilmə vaxtını təsbit edən normanın nəzərdə tutularaq daxil edilməsini məqsəduyğun hesab edirik.

12. Hesab edirik ki, hüquq tətbiqi təcrübəsi baxımından aşağıdakı məqamların nəzərə alınması məqsəduyğun olardı: səbəb istənilən halda nəticəni zamanla qabaqlayır, nəticə hər bir halda konkret davranışın törəməsidir.

Tədqiqat nəticələrinin aprobasiyası. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetində yerinə yetirilmiş və müzakirəyə çıxarılmışdır. İşin başlıca mühakimə və müddəaları, habelə aparılmış dissertasiya tədqiqatının yekunları və müvafiq olaraq gəlinmiş konkret nəticələr cinayət hüququnun Ümumi hissəsinin və kriminologiyanın bu mövzusunun öyrənilməsində istifadə oluna bilər.

Dissertasiya işinin başlıca nəzəri müddəaları müxtəlif dövrü nəşrlərdə, o cümlədən BDU-nun, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının, habelə Rusiya Federasiyasının müxtəlif elmi məcmuələrində məqalə və tezislər şəklində dərc olunmuşdur.

Dissertasiyanın strukturu tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq, cinayət hüququnda səbəbli əlaqə institutunun əsas məsələlərinin tədqiqat üsulları və ardıcılığına əsaslanmaqla təyin olunmuşdur. Dissertasiya giriş, üç fəsil və onları təşkil edən altı paragraf, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **girişində** tədqiqat mövzusunun aktuallığı əsaslandırılmış, tədqiqatın işlənmə dərəcəsi xülasə edilmiş, tədqiqatın obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, istifadə olunmuş metodoloji baza, işin elmi yeniliyi, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar barədə dolğun izahat verilmiş, habelə dissertasiya tədqiqatı nəticələrinin aprobasiyasına dair məlumat əks etdirilmişdir.

Dissertasiyanın **«Cinayətin obyektiv cəhətinin anlayışı və əhəmiyyəti»** adlanan və iki paragrafdan ibarət olan birinci fəslə cinayət tərkibinin ünsürlərindən biri olan cinayətin obyektiv cəhətinin anlayışı və əhəmiyyəti ilə bağlı ümumnəzəri məsələlərin tədqiqinə həsr olunmuşdur.

Bu fəslin **«Cinayətin obyektiv cəhətinin ümumi səciyyəsi»** adlanan birinci paragrafında cinayətin obyektiv cəhətini səciyyə edən və cinayət məsuliyyətinin hüquqi əsasını təşkil edən məsələlər kompleksi tədqiq olunmuşdur.

Cinayətin obyektiv cəhətinin məxsusi və spesifik əlamətləri obyektiv gerçəklikdə baş verən cinayət faktının bütün təfərrüatlarını açıqlayır, bununla da, olduqca müxtəlif halların mürəkkəb xülasəsi ilə səciyyə olunur.

Şübhəsiz ki, yalnız konkret cinayət tərkibinin – törədilmiş konkret cinayətin bütün obyektiv əlamətlərini aşkar edib və müvafiq olaraq sübuta yetirdikdən sonra, konkret cinayət tərkibinin qanunla nəzərdə tutulmuş bütün əlamətlərinin, o cümlədən obyektiv cəhətinin əlamətlərinin mövcudluğunu təsbit etmək mümkündür.

Bu məsələ cinayət hadisəsini tədqiq edən subyekt üçün birinci dərəcəli vəzifədir, çünki cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin əlamətləri cinayət qanununun dispoziisiyalarında bilavasitə olaraq təsbit edilmişdir.

Başqa sözlə, cinayət tərkibini təşkil edən bütün obyektiv və subyektiv əlamətlər arasında məhz obyektiv cəhətin əlamətləri konkret cinayət əməlini obyektiv gerçəklik kimi səciyyə edir və buna görə, vacib sübutedici əhəmiyyət kəsb edirlər. Cinayətin obyektiv hadisə kimi öyrənilməsindən sonra həll edilən təqsir məsələsi hadisənin obyektiv məzmununu dəyişməsə də, əməlin təqsirli törədilmiş olması və cəza məsələsinin həlli baxımından vacibdir.

Müvafiq olaraq, obyektiv və subyektiv əlamətlər cinayətkar qəsdə birgə səciyyə etməklə, cinayətin tövsifində eynigüclü rol alırlar.

Başqa sözlə, qanunvericilik konstruksiyalarına uyğun olaraq bütün cinayət tərkibləri müvafiq olaraq maddi, formal və kəsik tərkiblərə aid

olunmuşdur, fikrimizcə, ictimai təhlükəli nəticələrin konkret tərkibin obyektiv cəhətinə aid edilib-edilmədiyindən asılı olaraq, ictimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) yalnız və yalnız bütün konkret cinayət tərkiblərinin obyektiv cəhətinin məcburi əlamətlərinə aid edilməsi daha düzgün olardı. Bu zaman ictimai təhlükəli nəticələr, səbəbli əlaqə, cinayətin törədilməsinin yeri, vaxtı, şəraiti, üsulu, alət və vasitələri isə obyektiv cəhətin fakultativ əlamətlərinə aid olunmalıdır.

Bu fəslin ikinci paragrafında – **«İctimai təhlükəli əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) və ictimai təhlükəli nəticələr cinayətin obyektiv cəhətinin əlamətləri kimi»** – cinayət qanunu ilə ictimai təhlükəli hesab olunan əməllərin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) və onların ictimai təhlükəli nəticələrinin səciyyəsi ilə bağlı kompleks məsələlər tədqiq olunmuşdur.

İctimai təhlükəli əməlin strukturu hərəkət və (və ya) hərəkətsizlik kimi davranış aktlarından təkil olunur. AR CM-in Xüsusi hissəsi ilə nəzərdə tutulmuş, istisnasız olaraq bütün cinayət tərkiblərində əməl cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin məcburi və labüd əlamətidir.

Obyektiv gerçəklikdə ictimai təhlükəli əməl əksər hallarda cinayətkar hərəkət yolu ilə törədilir. AR CM-də hərəkətsizlik yolu ilə törədildiyi nəzərdə tutulan nisbətən az sayda cinayətlər vardır ki, bunların xalis hərəkətsizlik və qarışıq hərəkətsizlik yolu ilə törədilməsi mümkündür.

Cinayətin obyektiv cəhətinin qanunla nəzərdə tutulan spesifik əlamətlərinin məzmununu müəyyən edən bütün mümkün növ ictimai təhlükəli nəticələrin yalnız o qismi hüquqi əhəmiyyət kəsb edir ki, onlar cinayətin ya obyektinə, o cümlədən insanın həyat və sağlamlığına, yaxud predmetinə obyektiv meyarlarla ölçülə bilən aşkar zərər vurular.

Beləliklə, nəticənin məzmunu cinayətin qəsd etdiyi obyektə dəyişikliyə uğratmasında, yaxud məhv etməsində ifadə olunur. Nəticələr mahiyyət üzrə, yəni şəxs(lər)in kriminal davranışının yekunu olaraq meydana çıxan obyektiv hadisə kimi müəyyən olunmalıdır.

Müvafiq olaraq, ictimai təhlükəli nəticələrin əhəmiyyəti – gerçəkdən və təqsirli törədilmiş, cinayət qanunu ilə cinayət kimi tanınan əməlin yönəldiyi cinayət-hüquqi mühafizə obyektinin mühümlüyü ilə təyin olunmalıdır.

Cinayət hüququ yalnız şüurlu şəkildə törədilmiş əməlləri cinayət kateqoriyası ilə əhatə edir. Hesab edirik ki, şəxsin şüur və iradəsini məhdudlaşdıran, onu öz iradəsi əleyhinə cinayət törətməyə sövq edən kənar məcburiyyət hallarında cinayət məsuliyyəti məsələsinə yanaşma dəyişilməlidir. Bu məqsədlə, qüvvədə olan AR CM-ə fiziki və psixi

məcburiyyətin məzmununu definisiya edən «Fiziki və psixi məcburiyyət» adlı yeni normanın - 38-1-ci maddənin əlavə edilməsini zəruri hesab edirik.

Doğrudur, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində cinayətin fiziki və ya psixi məcburiyyət təsiri altında, yaxud maddi, xidməti və ya sair cəhətdən asılılıq nəticəsində törədilməsi cəzanı yüngülləşdirən hal kimi nəzərdə tutulmuşdur (CM-in 59.1.6-cı maddəsi), lakin fiziki və psixi məcburiyyətin nədən ibarət olması sualı açıq qalır.

Fikrimizcə, qüvvədə olan AR CM-ə aşağıdakı redaksiyada yeni 38-1-ci maddə əlavə etməklə bu məsələni həll etmək olar.

«Maddə 38-1. Fiziki və ya psixi məcburiyyət

38-1.1. Fiziki və ya psixi məcburiyyət nəticəsində öz hərəkətlərini (hərəkətsizliyini) idarə edə bilməyən şəxs tərəfindən bu Məcəllə ilə qorunan obyektlərə zərər vurulması cinayət sayılır.

38-1.2. Fiziki və ya psixi məcburiyyət nəticəsində bu Məcəllə ilə qorunan obyektlərə zərər vuran şəxsin öz hərəkətləri (hərəkətsizliyi) üzərində məhdud idarə qabiliyyətini saxladığı müəyyən edildikə məsuliyyət məsələsi bu Məcəllənin 38-ci maddəsilə nəzərdə tutulmuş qaydalar əsasında həll olunur».

Dissertasiyanın ikinci fəslı «**Cinayət hüququnda səbəblik problemi**» adlanır və iki paragrafdan ibarətdir. Bu fəsil cinayət hüququnda səbəbli əlaqənin problem məsələlərinin tədqiqinə həsr olunmuşdur.

Bu fəslin birinci paragrafı «**Səbəbli əlaqənin ümumi anlayışı və əlamətləri**» adlanaraq cinayət hüququnda səbəbli əlaqənin anlayışına, səciyyəsinə və spesifik xüsusiyyətlərinə aid olan məsələlərin kompleks tədqiqinə həsr edilmişdir. Bu paragrafda işin əsas qayəsi – müxtəlif növ cinayətlərlə bağlı ictimai təhlükəli əməllə (hərəkət və ya hərəkətsizlik) ictimai təhlükəli nəticələr arasında səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsi məsələləri araşdırılır.

Səbəbli əlaqə cinayətin obyektiv əlaməti olduğundan, cinayət özü isə insana aid davranış aktları arasında xüsusi normativ kateqoriya kimi qəbul edildiyindən, fikrimizcə, səbəbli əlaqə öz növbəsində normativ kateqoriya hesab olunmalıdır.

Yuxarıda qeyd olunanlardan çıxış edərək, hesab olunmuşdur ki, Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyində səbəbli əlaqənin normativ anlayışının nəzərdə tutulmalı olduğunu, daha doğrusu, aşağıdakı məzmununda təklif etdiyimiz definisiyanın CM-in «Cinayət məsuliyyətinin əsasları» adlanan 3-cü maddəsindən bilavasitə sonra, «Səbəbli əlaqə» adlanacaq 3-1-ci maddədə təsbit olunmasını məqbul hesab edirik: «Səbəbli

əlaqə bilavasitə cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli əməllə - səbəb və onun cinayət qanunu ilə qorunan cinayətin obyektində doğurduğu ziyanverici dəyişiklik olan - ictimai təhlükəli nəticə arasında yaranan əlaqədir, hansı ki ictimai təhlükəli nəticənin məhs konkret əməldən mövcud olaraq həmin nəticələrə nəzərən zaman öncəliyinə malik olması kimi xarakterizə olunur».

Hesab edirik ki, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan 1999-cu il CM-in ilkin redaksiyası ilə nəzərdə tutulmuş, sonradan 2 iyul 2001-ci il tarixli qanunla Məcəllədən çıxarılan, daha sonra isə 20 iyun 2003-cü il tarixli qanunla yeni redaksiyada verilən 20.3-cü maddənin (yaşla bağlı olan anlaqsızlıq) ilkin redaksiya ilə bərpa edilməsi məqsəduyğundur. Bunun üçün, fikrimizcə, hazırda mövcud olan 20.3-cü maddəni 20.4-cü maddə hesab etməklə, yeni 20.3-cü maddəni aşağıdakı redaksiyada təsbit etmək doğru olardı:

«20.3. Bu Məcəllənin 20.1 və 20.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatmış, lakin psixi inkişafın kəmağıllıqla və ya başqa psixi pozuntu ilə əlaqədər olmayan geriliyi səbəbindən, böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayəti törətdiyi zaman öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini tam dərk etməyən və ya həmin əməli idarə edə bilməyən yetkinlik yaşına çatmayan şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmir».

Ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərdə səbəbli əlaqə məsələsi olduqca müxtəlif və çoxcəhətli səbəb və şərtlərlə səciyyələnir. Belə cinayətlərdə səbəbli əlaqə məsələsi adətən çoxhələqəli səbəb zəncirini düzgün qurmaqla həll olunur.

Belə ki, hər hansı texniki, nəqliyyat və ya başqa təhlükəsizlik qaydalarını eyni və ya fərqli tərzdə pozaraq ehtiyatsızlıqdan ictimai təhlükəli nəticənin meydana çıxmasına səbəb olmuş şəxslər bu cinayətə görə, qaydaların pozulmasında iştirakının dərəcəsiindən və müvafiq olaraq təqsirin dərəcəsiindən asılı olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna və cəzalandırıla bilərlər.

Qeyd olunmalıdır ki, AR CM-in 142-ci maddəsilə nəzərdə tutulan xəstəyə kömək göstərməmə cinayəti subyektiv cəhətinə görə təqsiriğin qarışıq növünü müəyyən edir. Belə ki, tibb işçisi tərəfindən üzürlü səbəblər olmadan xəstəyə tibbi yardım göstərilməməsi birbaşa və ya dolayı qəsdlə törədilə bildiyi halda, nəticələrə münasibət təqsirin ehtiyatsızlıq formasını nəzərdə tutur. Nəticələr az ağır (maddə 142.1), ağır zərər (maddə 142.2) və zərərçəkənin ölümü (maddə 142.3) qismində ola bilər.

Tibb işçisi tərəfindən xəstəyə vaxtında kömək göstərilmiş olduğu təqdirdə onun sağlamlığına az ağır və ya ağır zərər vurulmasının, yaxud ölümünün qarşısını almaq mümkün ola bilərdisə, bu halda tibb işçisinin hərəkətsizliyi nəticənin səbəbi kimi baxılmalı (aydındır ki, tibb işçisi kömək göstərmək üçün obyektiv imkana malik olmuşdursa), nəticələrdən asılı olaraq tibb işçisi AR CM-in müvafiq olaraq 142.1, 142.2 və ya 142.3-cü maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalıdır.

Bununla belə, konkret halda xəstəyə göstərilməli olan kömək ağır nəticələrin, o cümlədən ölümün qarşısını almaq baxımından faydasız olacaqdısa, tibb işçisinin hərəkətsizliyi onun baş vermiş konkret nəticələrə psixi münasibətindən asılı olmayaraq, belə nəticələrin səbəbi, yaxud hətta şərti kimi qəbul oluna bilməz.

Belə hallarda tibb işçisinin hərəkətsizliyi yalnız o halda məsuliyyət yarada bilər ki, o, ölümün real başvermə imkanını aydın dərk etdiyi halda bilərəkdən kömək göstərməmiş və bununla xəstənin ölümünü arzu etmişdir.

Hesab edirik ki, tibb işçisinin qəsdən hərəkətsizlik etdiyi və xəstənin ölümünün hərəkətsizliklə birbaşa səbəbli əlaqədə olduğu hallarda (tibb işçisi ölümün real başvermə imkanını aydın dərk etmiş və onu xilas etmək imkanında olduğu halda qəsdən kömək göstərməmiş və bununla xəstənin ölümünü arzu etmişdirsə) onun hərəkətsizliyi AR CM-in 120.1-ci maddəsilə qəsdən adamöldürmə kimi tövsif olunmalıdır.

Tibb işçisi xəstəyə kömək göstərmiş olsa belə, bu kömək bilərəkdən keyfiyyətsiz olmuşdursa, yəni qanunvericiliklə və ya xüsusi qaydalarla müəyyən olunmuş öhdəliklərini cinayətkar özünəgüvənmə və ya cinayətkar etinasızlıq nəticəsində peşə vəzifələrini lazımınca yerinə yetirməməklə xəstənin ölümünə yol vermişdirsə, onun əməli AR CM-in 124-cü maddəsilə ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə kimi tövsif olunmalıdır.

Bu təklifin normativ bazasını təmin etmək üçün, fikrimizcə, AR CM-in 124-cü maddəsində hazırda mövcud 124.2-ci maddəni 124.3-cü maddə hesab etməklə, yeni 124.2-ci maddədə «Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə şəxs tərəfindən onun üzərinə qanunla qoyulmuş peşə vəzifələrini lazımi surətdə yerinə yetirilməməsi nəticəsində baş verdikdə» kimi əlamətin daxil edilməsi məqsədəuyğundur.

Qanunvericilik təklifinə uyğun olaraq AR CM-in 124-cü maddəsinin aşağıdakı yeni redaksiyada təsbit etməyi düzgün hesab edirik:

«Maddə 124. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə

124.1. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə –

iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

124.2. Ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə şəxs tərəfindən onun üzərinə qanunla qoyulmuş peşə vəzifələrini lazımi surətdə yerinə yetirilməməsi nəticəsində baş verdikdə –

iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

124.3. Ehtiyatsızlıqdan iki və ya daha çox adamı öldürmə –

iki ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır».

AR CM-in 142-ci maddəsi tibb işçisinin baş vermiş nəticələrə yalnız ehtiyatsızlıq növündə münasibətinə əsaslanır. Lakin təcrübənin öyrənilməsi göstərir ki, bir sıra hallarda tibb işçiləri nəinki öz üzərlərinə düşən öhdəlikləri birbaşa qəsdlə yerinə yetirmir, habelə nəticələrin baş verməsinə də birbaşa qəsdlə yanaşırlar. Buna görə, hesab edirik ki, cinayət qanununa xəstəyə kömək göstərməmə cinayətinin təqsirin qarışıq növünə əsaslanan tərkibi ilə yanaşı, təqsirin birbaşa qəsd növünə əsaslanan yeni 142-1-ci maddə əlavə olunmalıdır. Həmin maddənin aşağıdakı redaksiyada təsbit olunmasını məqbul hesab edirik:

«Maddə 142-1. Bilə-bilə xəstəyə kömək göstərməmə nəticəsində onun sağlamlığına qəsdən az ağır və ya ağır zərər vurma

142-1.1. Qanunvericiliyə və ya xüsusi qaydalara müvafiq olaraq bilə-bilə xəstəyə kömək etməyə borclu olan tibb işçisi tərəfindən üzürlü səbəblər olmadan xəstəyə tibbi yardım göstərilməməsi nəticəsində onun sağlamlığına qəsdən az ağır zərər vurma –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

142-1.2. Qanunvericiliyə və ya xüsusi qaydalara müvafiq olaraq bilə-bilə xəstəyə kömək etməyə borclu olan tibb işçisi tərəfindən üzürlü səbəblər olmadan xəstəyə tibbi yardım göstərilməməsi nəticəsində onun sağlamlığına qəsdən ağır zərər vurma –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır».

Bu fəslin «**Cinayət hüququnda səbəbli əlaqə haqda nəzəriyyələr**» adlanan ikinci paragrafında cinayət hüquq ədəbiyyatlarında səbəbli əlaqə ilə əlaqədar mövcud olan müxtəlif nəzəriyyələr, xüsusən, müstəsna səbəbiyyət və ya bilavasitə səbəbli əlaqə nəzəriyyəsi, şərtlərin

qeyri-bərabərlik nəzəriyyəsi, «conditio sine qua non» nəzəriyyəsi, ekvivalentlik nəzəriyyəsi (ekvivalent nəzəriyyə), şərtlər nəzəriyyəsi, adekvatlıq nəzəriyyəsi (adekvat nəzəriyyə), əsas səbəb nəzəriyyəsi, zəruri və təsadüfi səbəbli əlaqələr nəzəriyyəsi, ehtimali səbəbli əlaqə nəzəriyyəsi, risk nəzəriyyəsi, dialektik-materialist fəlsəfənin müddəalarına əsaslanan səbəbli əlaqə nəzəriyyəsi və s. təlim və mühakimələr nəzərdən keçirilmişdir.

Praktikada elə hallara rast gəlinir ki, bir şəxs tərəfindən başlatılmış səbəb zənciri başqa bir şəxs tərəfindən davam etdirilməklə başa çatdırılır. Belə hallarda cinayət nəticəsi bilavasitə olaraq sonuncu şəxsin əməl sayəsində hasil olsa da, maddi cinayət tərkibli maddələrin konstruksiyaları və Ümumi hissənin müvafiq maddələri belə hallarda səbəb zəncirini ən başlanğıcdan tədqiq etməyi, konkret cinayətin baş verməsi ilə nəticələnmiş halların, şəxslərin aşkar edilib cəzalandırılmasına həm imkan yaradır, həm də bunu tələb edir.

Lakin məhkəmə-istintaq təcrübəsində elə hallara rast gəlinir ki, istintaq orqanı məhz sonuncu həlqəni və cinayəti bilavasitə törətmiş şəxsi aşkar edib, məsuliyyətə cəlb etməklə kifayətlənir, bununla da, cinayətlərə zəmin yaradan, daha dərinde gizlənmiş səbəblər diqqətdən kənarda qalır və aydındır ki, onlar növbəti analoji cinayətlərin törədilmə imkanlarını özündə saxlayır.

Buna görə, hesab edirik ki, hər bir konkret cinayət faktı tədqiq olunarkən, bu cinayəti yetişdirən, onun sosial təzahür kimi törəniş yolu üzərində olmuş bütün hallar, əlaqəli şəxslər və s. amillər aşkar edilməli, onların aradan qaldırılması üzrə müvafiq tədbirlər görülməlidir.

AR CM-in 22.2-ci maddəsinin aşağıdakı redaksiyada nəzərdə tutulması məqbul hesab olunmuşdur: «Məhkəmə anlaqlılığı istisna etməyən psixi pozuntu vəziyyətində törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakter və dərəcəsini və təqsirkarın şəxsiyyətini nəzərə almaqla, belə vəziyyəti cəzanı yüngülləşdirən, yaxud müvafiq əsaslar olduqda ağırlaşdırən hal kimi nəzərə ala bilər».

Bu normanın cinayət qanununda təsirini tamamlamaq məqsədilə, AR CM-ə aşağıdakı redaksiyada 59.1.12 və 61.1.15-ci maddələrin əlavə edilməsi məqbul hesab edilmişdir:

«59.1.12. cinayətin anlaqlılığı istisna etməyən psixi pozuntu vəziyyətində törədilməsi, bu vəziyyəti yüngülləşdirici hal kimi nəzərə almağa müvafiq əsaslar olduqda»;

«61.1.15. cinayətin anlaqlılığı istisna etməyən psixi pozuntu vəziyyətində törədilməsi, bu vəziyyəti ağırlaşdırıcı hal kimi nəzərə almağa müvafiq əsaslar olduqda».

Qeyd olunmalıdır ki, uzanan və davam edən cinayətlərin əlamətlərinin müəyyən edilməsi, xüsusən bu cinayətlərin tövsif məsələsi ilə bağlı hüquq tətbiqetmə orqanlarının təcrübəsində hələ də çətinliklər davam edir. Bu, həm cinayət hüquq nəzəriyyəsində qeyd olunan məsələlərin qənaətbəxş səviyyədə işlənməməsi, tövsif təcrübəsi ilə bağlı bütün halları əhatə edəcək göstərişlərin olmaması, həm də konkret hal kimi, cinayət qanunvericiliyində uzanan və davam edən cinayətlərin anlayışının birbaşa təsbit olunmaması ilə bağlıdır.

Buna görə, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinə davam edən və uzanan cinayətlərin qanunvericilik definisiyasının müəyyən olunduğu yeni 14-1 və 14-2-ci maddələrin əlavə edilməsini məqbul hesab edirik:

«14-1. Davam edən cinayət vahid məqsədə xidmət edən və vahid niyyətlə əhatə olunmuş eyni tip əməllərin zamanla davamlı olaraq törədilməsidir.

14-2. Uzanan cinayət cəza təhdidi ilə müəyyən olunmuş vəzifələrin davamlı olaraq yerinə yetirilməməsində ifadə olunan eyni bir əməldir (hərəkət və ya hərəkətsizlikdir)».

Bundan əlavə, AR CM-in 10.2-ci maddəsində cinayətin törədildiyi vaxtın nəzərdə tutulmuş olmasına rəğmən, hüquq tətbiqi praktikasında uzanan və davam edən cinayətlərin törədildiyi vaxtın müəyyən edilməsi ilə bağlı çətinliklər qalmaqdadır.

Ona görə, uzanan və davam edən cinayətlərin törədilmə vaxtını təsbit edən normanın AR CM-də yeni 10.5-ci maddədə nəzərtə tutulmasını məqbul hesab edirik:

«10.5. Davam edən və uzanan cinayətlərin faktiki baş verdiyi vaxt bu cinayətlərin törədildiyi vaxt sayılır».

Fikrimizcə, qanunvericinin məhs belə mövqeyi düzgün hesab edilə bilər.

Dissertasiyanın üçüncü fəslı «**Bəzi cinayətlərin tövsifi zamanı səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsinin problem məsələləri**» adlanır və iki paraqrafdan ibarətdir. Burada bir sıra cinayətlərin tövsifi zamanı səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsi ilə bağlı problemlərdən, onların həlli yollarından bəhs edilir.

Bu fəslin birinci paraqrafında «**Cinayətdə iştirakçılıq, başa çatmamış cinayətlər və nəticələrin baş verməsinə şərait yaradılan**

hallarda səbəbli əlaqənin müəyyən edilmə məsələləri» cinayətdə iştirakçılıq, başa çatmamış cinayətlər və nəticələrin baş verməsinə şərait yaradılan hallarda səbəbli əlaqənin müəyyən edilmə məsələləri həm ümumi şəkildə, həm də konkret cinayətlərin nümunəsində nəzəriyyə və praktikada qarşıya çıxan digər müxtəlif problem məsələləri kompleks surətdə tədqiq olunmuşdur.

Cinayət-hüquq ədəbiyyatlarında səbəbli əlaqə məsələləri əksər hallarda bir şəxs tərəfindən törədilən cinayətlərin modelində tədqiq olunur. Bununla belə, məlumdur ki, səbəbli əlaqənin problem məsələləri real həyatda adətən iki və ya daha çox şəxs tərəfindən törədilən cinayətlərin istintaqı zamanı yaranır. Bunlar dəstə və ya cinayətkar təşkilatlar tərəfindən törədilən cinayətlərdir ki, dəstə üzvlərinin hər birinin məsuliyyətinin diferensiasiyası və təyin olunacaq cəzalarda ədalətin təmin edilməsi üçün onların (birgə icraçılar, təşkilatçı, təhrikçi və köməkçilərin) hər birinin səbəbli əlaqənin yaranmasında rolunun konkret nədən ibarət olmasını tədqiq etmək lazım gəlir.

Birgə icraçılıq zamanı icraçıların hər biri ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsində bilavasitə iştirak etmişdirsə, belə hallarda səbəbli əlaqə məsələsi tək (konkret) şəxs tərəfindən törədilmiş cinayətlərlə eyni qaydada həll olunur.

Analoji qayda cinayət əməllərinin cinayətkar təşkilat tərəfindən törədildiyi hallarda da tətbiq olunur, çünki təşkilat üzvlərinin hər biri ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsində ya bilavasitə iştirak edir, yaxud da cinayətkar təşkilat üzvlərinin ümumi marağında olan cinayətkar nəticələrin baş verməsinə bilavasitə kömək göstərirlər.

Buna görə də, cinayətkar təşkilatın məqsədlərinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar belə birliyin üzvü (üzvləri) tərəfindən, habelə cinayətkar təşkilatın tapşırığı ilə həmin birliyin üzvü olmayan şəxs tərəfindən törədilən cinayəti cinayətkar təşkilat tərəfindən törədilmiş hesab edən CM-in 34.5-ci maddəsi, fikrimizcə, ümumi prinsiplərə uyğun olmadığı səbəbilə AR CM-dən çıxarılmalıdır.

Cinayətin iştirakçılıqla törədilməsi hallarında isə səbəbli əlaqə məsələsi tamamilə fərqli qaydada həll olunmalıdır. Belə ki, iştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə ictimai təhlükəli nəticələr (cinayətin nəticəsi) icraçının və ya birgə icraçıların bilavasitə hərəkətləri ilə törədilir. Digər iştirakçılar (təşkilatçı, təhrikçi və köməkçilər) cinayət iştirakçıları üçün ümumi olan məqsədə icraçının əməli vasitəsilə nail olmağa çalışırlar.

Buna görə də, cinayətin törədilməsində hansı rolda iştirak etməsindən asılı olmayaraq bütün şəxslər (icraçı, təşkilatçı, təhrikçi və

köməkçi) barəsində maddi tərkibli cinayətlər üzrə səbəbli əlaqə məsələsi məhz baş vermiş cinayət nəticələrinə istinadən müəyyən olunur.

Qeyd olunan hallarda təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçilərin cinayət nəticəsinə birbaşa öz hərəkətləri ilə deyil, icraçının hərəkətləri sayəsində nail olmaları səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsində ümumi qaydanı dəyişə bilməz, çünki təşkilatçı, təhrikçi və köməkçilərin iştirakı olmadan həmin cinayət baş tuta bilməzdi.

Beləliklə, iştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə ictimai təhlükəli nəticələrin labüdlüyü bilavasitə icraçı ilə yanaşı cinayət əməlinin təşkilatçı, təhrikçi və köməkçilərinin fəaliyyətindən asılıdır, buna görə, iştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə hər bir iştirakçının əməlinə münasibətdə səbəbli əlaqəni müəyyən etmək üçün, onların əməlinin konkret olaraq nədən ibarət olması və bunun cinayət nəticəsinin əldə olunmasına hansı formada təsir göstərdiyi ayrıca və müfəssəl tədqiq olunmalıdır.

Onu da qeyd edək ki, məsələnin bu cür həll üsulu yalnız qanunla maddi tərkibdə müəyyən olunmuş cinayətlər üçün keçərlidir. Bu cinayətləri nəzərdə tutan Xüsusi hissə maddələrində əməlin başa çatmış cinayət hesab olunması üçün hansı nəticələrin baş verməli olması bilavasitə təsbit olunur.

Məlum olduğu kimi, iştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə birgəliyi obyektiv əlamət olaraq təmin edən fakt cinayətin bütün iştirakçılarının hərəkətləri arasında səbəbli əlaqənin mövcud olmasıdır. Onlar, bir qayda olaraq, iştirakçıların hamısı üçün ümumi olan cinayətin törədilməsinə, bununla da ümumi məqsədin (cinayət nəticəsinin) əldə olunmasına xidmət edirlər.

İştirakçılıqla törədilən konkret cinayəti tədqiq edərkən hər bir iştirakçının əməlinin cinayətin icraçı tərəfindən bilavasitə törədilməsini zamanla qabaqladığı müəyyən edilməlidir. Cinayətin hər bir iştirakçısı öz əməli ilə ümumi nəticənin əldə olunmasına yardım edir. Ayrılıqda götürdükdə onların söyləri nəzərdə tutulan nəticənin əldə edilməsi üçün yetərli deyil. Bunun üçün, bütün söylər məqsədyönlü birləşməli, ümumi fəaliyyətə çevrilməlidir.

Formal tərkibli cinayətlərdə isə iştirakçılıq faktını təsdiq etmək üçün cinayət iştirakçıların (təşkilatçı, təhrikçi və köməkçilərin) hərəkətləri və cinayətin icraçı tərəfindən bilavasitə törədilmə faktı arasında səbəbli əlaqə müəyyən olunmalıdır.

İştirakçılıq zamanı obyektiv əlaqəni məhkəmələr bir tərəfdən, cinayətin təşkilatçı, təhrikçi və köməkçilərinin (hansılar ki, konkret cinayət tərkibinin əlamətləri xaricində fəaliyyət göstərir, cinayətin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətləri bilavasitə icra etmərlər) hərəkətlərində,

digər tərəfdən, cinayətin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətləri bilavasitə icra edən və bununla da bütün iştirakçılar olan ümumi məqsədi – cinayət nəticəsini əldə edən icraçının əməlində axtarırlar.

Beləliklə, cinayət qanunu ilə maddi tərkibli hesab olunmuş cinayətlərdə cinayət iştirakçılarının (təşkilatçı, təhrikçi və köməkçilərin) əməli ilə cinayətin nəticəsi arasında; qanunla formal tərkibli hesab edilən cinayətlərdə isə cinayət iştirakçılarının əməli və cinayətin icraçı tərəfindən bilavasitə törədilməsi faktı arasında səbəbli əlaqə müəyyən edilməlidir.

Başa çatmamış cinayətlərdə səbəbli əlaqə məsələsinin müəyyən edilməsi müəyyən çətinliklər doğurur.

Cinayətə hazırlıq əməli cinayətə cəhd və başa çatmış cinayətdən onunla fərqlənir ki, bu mərhələdə cinayətin bilavasitə törədilməsi üçün fəal hərəkətlər və ya onların edilməsinə cəhd deyil, belə hərəkətlərin konkret nəzərdə tutulmuş və ya təxmin edilən zamanda törədilməsini təmin edəcək zəruri şərtlər hazırlanır. Buna görə, belə hallarda cinayətin gələcəkdə törədilməsini təmin etmək üçün şəxs tərəfindən müvafiq şərtlərin hazırlanması faktı və onun iradəsindən asılı olmayan səbəblərdən cinayətkar niyyətin qarşısını alınması faktı arasında səbəbli əlaqə müəyyən edilməlidir.

Cinayətə cəhd başa çatmış cinayətdən, məlum olduğu kimi, AR CM-in Xüsusi hissəsi ilə nəzərdə tutulmuş konkret maddi tərkibli cinayətlər üzrə ictimai təhlükəli nəticənin obyektiv olaraq meydana çıxmaması, formal tərkibli cinayətlərdə isə, əməlin obyektiv cəhətini təşkil edən bütün hərəkətlərin cinayətkardan asılı olmayan səbəblərdən başa çatdırıla bilməməsi ilə fərqlənir. Belə hallarda səbəbli əlaqə: maddi tərkibli cinayətlərdə cinayət törətməyə yönəlmiş qəsdən əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) və nəzərdə tutulmuş nəticənin təqsirkardan asılı olmayan hallar üzündən baş verməməsi faktı; formal tərkibli cinayətlərdə isə, cinayət törətməyə yönəlmiş qəsdən əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) və cinayətin obyektiv cəhətini təşkil edən bu hərəkətlərin (və ya hərəkətsizliyin) təqsirkardan asılı olmayan səbəblərdən başa çatdırıla bilməməsi faktı arasında qurulmalıdır.

Cinayətdə iştirakçılıqla bağlı səbəbli əlaqə məsələsinin həlli də analogi qaydalara əsaslanır. Belə ki, əgər maddi tərkibli cinayətin icraçısı öz cinayətkar fəaliyyətini yalnız hazırlıq və ya cəhd mərhələsinədək davam etdirə bilmişdirsə, bu halda cinayət iştirakçılarının (təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçilərin) hərəkətləri ilə icraçının cinayətin hazırlanmasına yönəlmiş hərəkətləri və ya cəhd faktı arasında səbəbli əlaqə müəyyən edilməlidir. Belə ki, bu cinayətlər yalnız ictimai təhlükəli nəticələrin meydana çıxdığı

anda başa çatmış hesab olunur. Belə nəticələr meydana çıxmayıbsa, deməli, başa çatmış maddi tərkibli cinayət faktı da yoxdur. Başa çatmamış maddi tərkibli cinayətlər müvafiq olaraq CM-in 28-ci maddəsilə cinayətə hazırlıq, yaxud 29-cu maddəsilə cinayətə cəhd kimi tövsif oluna bilər.

Formal tərkibli cinayətlərdə isə icraçı cinayətkar fəaliyyəti cinayətə hazırlıq və ya cinayətə cəhd mərhələsinədək davam etdirə bilmişdirsə, bu halda cinayət iştirakçılarının (təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçilərin) hərəkətləri ilə icraçının cinayətin hazırlanmasına yönəlmiş hərəkətləri və ya cəhd faktı arasında səbəbli əlaqə müəyyən edilməlidir. Çünki belə tərkibli cinayətlər qanunda, daha doğrusu konkret cinayət tərkibinin dispozisiyasında nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli əməlin (cinayətin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətlərin) bütünlüklə həyata keçirildiyi anda, ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsindən asılı olmayaraq, başa çatmış hesab olunur.

Real ictimai təhlükəli nəticələr doğuran əməllərlə yanaşı, cinayət qanununda təhlükəli nəticələri fakt olaraq doğurmayan, lakin doğurmaq təhlükəsi yaradan bir sıra əməllərə görə də cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir. Belə tərkiblərdə adətən hansı mümkün nəticələrin nəzərdə tutulduğu qanunda göstərilir.

Bu cür hallarda şəraitin ictimai təhlükəli nəticələrlə real təhdid etdiyini və müvafiq olaraq cinayət məsuliyyəti məsələsini həll etmək üçün, nəticələrin məhz hansı hallar üzündən fakt olaraq baş vermədiyi tədqiq olunmalı və bu hallar üzrə hadisələrin mümkün inkişaf mexanizmi əsasında səbəbli əlaqə aşkara çıxarmalıdır.

Cinayət qanununda bir qayda olaraq yalnız elə halların yaradılmasına görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulur ki, onlar öz ictimai təhlükəlilik xarakterinə görə ciddi zərər vurmaq potensialı ilə təhdid edirlər. Belə ki, AR CM-in Xüsusi hissəsinin bir sıra maddələri konkret ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsinə görə deyil, məhz bu cür nəticələrin baş verməsinə potensial imkan yaradan, onları real olaraq doğura bilən əməlləri nəzərdə tutur (məsələn, AR CM-in 125, 142, 143, 162, 182, 230, 236, 314-cü maddələri).

Bu fəslin **«Cinayətkar hərəkətsizlik və xüsusi davranış qaydalarının pozulması zamanı səbəbli əlaqənin müəyyən edilmə məsələləri»** adlanan ikinci paragrafında cinayətkar hərəkətsizlik zamanı səbəbli əlaqənin müəyyən edilmə qaydalarının cinayətkar hərəkətlərlə eyni olduğu və müxtəlif qanunvericilik aktlarında cinayət məsuliyyəti təhdidi ilə müəyyən edilmiş xüsusi qaydaların pozulması nəticəsində cinayət-hüquqi mühafizə obyektlərinə zərər vurulması, yaxud zərər vurma təhlükəsinin

yarınması halları həm ümumi kontekstdə, həm də AR CM-in bir sıra maddələrinə nəzərən xüsusi hallar kimi tədqiq edilmişdir.

Cinayətkar hərəkətsizlik hallarında səbəbli əlaqənin mövcud olmadığını iddia edən cinayət hüquq nəzəriyyəçilərinin mövqeyi heç bir halda əsaslı sayıla bilməz. Cinayətkar hərəkətsizlik ictimai təhlükəli nəticələr doğurmaq imkanı baxımından cinayətkar hərəkətdən prinsipcə fərqlənmir.

Cinayət qanununda cinayət-hüquqi qaydada cəzalandırılan hərəkət və hərəkətsizliyin fərqi nəzərdə tutan heç bir maddə yoxdur.

Beləliklə, cinayətkar hərəkətlərlə bağlı səbəbli əlaqənin müəyyən edilməsini nəzərdə tutan qaydalar eyni ilə cinayətkar hərəkətsizliklə bağlı hallara da aid olunmalıdır.

Hərəkətdə olduğu kimi hərəkətsizlik də nəticə etibarı ilə, ətraf aləmdə dəyişikliklərə yol açan qüvvəyə imkan yaratmaqda ehtiva olunur. Bu mənada, eyni bir ictimai təhlükəli nəticənin hərəkət və ya hərəkətsizlik yolu ilə baş tutmuş olması həmin nəticələrin məzmun və ya mahiyyətini prinsip etibarı ilə dəyişmir.

Beləliklə, cinayətkar hərəkətsizlik cinayətkar hərəkətlərdə olduğu kimi ətraf aləmdə müəyyən dəyişikliklərin əmələ gəlməsinə səbəb olur ki, bu da analoji nəticələr üzrə onu cinayətkar hərəkətlərə eynigüclü hesab etməyə məntiqi əsas verir.

Xüsusi davranış qaydalarının pozulmasına görə cinayət məsuliyyəti məsələsinin həlli zamanı təcrübədə yol verilən tövsif səhvlərini aradan qaldırmaq üçün, hər bir konkret cinayət üzrə işin bütün hallarının tam və hərtərəfli tədqiqinin kriteriyaları işlənib-hazırlanmışdır.

Belə hallarda ictimai təhlükəli nəticələrin meydana çıxma imkanı təkcə qaydaları pozan şəxsdən deyil, habelə müxtəlif şərait amillərindən asılı ola bilər.

Ona görə, bu cür hallarda qaydaların təmin edilməsinə məsul olan şəxsin davranışı ilə baş vermiş nəticələr arasında səbəbli əlaqənin mövcud olmasının və məhz nədən ibarət olmasını dəqiqləşdirmək məqsədilə, nəticələrin törəndiyi şəraitə təsir göstərmiş və təsir göstərdiyi ehtimal olunan bütün amillər hərtərəfli və ciddi tədqiq olunmalıdır.

Dissertasiyanın **nəticə** hissəsində iş üzrə çıxarılan əsas nəticələr xülasə edilmiş, cinayət hüququnda səbəbli əlaqə məsələləri ilə bağlı Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində bir sıra tövsiyələr və konkret qanunvericilik təklifləri irəli sürülmüşdür.

Dissertasiya tədqiqatı ilə əlaqədar müəllifin aşağıdakı **elmi əsərləri** çap olunmuşdur:

1. Вопросы установления причинной связи при преступном бездействии и нарушении специальных правил // *Бeynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri* (elmi-analitik və praktiki jurnal) Bakı, 2011, № 4 (28), s. 151-159

2. Cinayət hüququnda səbəbli əlaqənin normativ-hüquqi xarakterinə dair // *Бeynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri* (elmi-analitik və praktiki jurnal) Bakı, 2011, № 2 (26), s. 142-147

3. Проблемные вопросы практики установления причинной связи при нарушениях специальных правил и бездействия // «*Dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri*» mövzusunda 11-ci Respublika Elmi-praktik Konfransının Materialları II cild. (11-12 may). Bakı. 2011, s. 46-47

4. К вопросу о причинной связи между деянием и последствиями по уголовному праву Азербайджанской Республики и Российской Федерации // «*Чёрные дыры*» в Российском законодательстве. Москва, 2012, № 2, с. 87- 91

5. Cinayət hüququnda səbəbli əlaqənin sistemli xarakterlərinə dair // *Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVI Respublika Elmi Konfransının Materialları*. Bakı, 2012, s. 293-295

6. К вопросу об установлении причинной связи при преступном бездействии // «*10 dekabr beynəlxalq insan hüquqları gününə həsr edilmiş beynəlxalq elmi-praktik konfrans*». II cild. 13-14 dekabr 2012. Bakı, 2013, s. 506-507

7. К вопросу о причинной связи по уголовному праву зарубежных стран // *Оперативник* (сыщик), 2013, № 3 (36), с. 42-48

8. К вопросу о понятии причинной связи в уголовном праве // *Azərbaycan Respublikası məhkəmə ekspertizası kriminalistika və kriminologiyasının aktual məsələləri*. Bakı, 2014, № 60, с. 162-173

9. Вопросы установления причинной связи при соучастии в преступлении, неоконченном преступлении и создании условий, способствующих наступлению последствий / *Nəqliyyat hüququ*, 2014, № 02, с. 91-100.

РЕЗЮМЕ

Диссертация Габиба Рагим оглы Джафарова на тему «Проблемные вопросы причинной связи в уголовном праве», представленной на соискание учёной степени доктора философии по праву по специальности 5611.01 – «Уголовное право и криминология; уголовно -исполнительное право», являясь самостоятельной, исследовательской работой, содержит принципиально новые научные положения, направленные на анализ и совершенствование уголовно-правовых норм, связанных с вопросами причинной связи в уголовном праве, представляя особую значимость. Проблема причинной связи в уголовном праве является одной из центральных и довольно-таки сложных институтов уголовного права. Именно благодаря причинной связи устанавливается конкретное событие – подлинно имевшее место преступление, содержащее все признаки конкретного состава преступления. Диссертационная работа выполнена на основе широкого сравнительно-правового анализа уголовного законодательства Азербайджанской Республики, а также анализа спорных положений, имеющих в юридической литературе и уголовного законодательства различных государств. Диссертация состоит из введения, трёх глав, охватывающих шесть параграфов, заключения и списка использованной литературы.

Во введении диссертации обосновывается актуальность темы исследования, степень разработанности темы, определяются объект и предмет, цели и задачи исследования, методологическая основа исследования, научная новизна, формулируются основные положения, выносимые на защиту, содержатся сведения об апробации результатов диссертационного исследования.

Первая глава диссертации – «Понятие и значение объективной стороны преступления» состоит из двух параграфов и посвящена исследованию общетеоретических вопросов, относящихся к понятию и значению объективной стороны преступления как одного из элементов состава преступления, составляющего юридическое основание уголовной ответственности.

Вторая глава диссертации – «Проблема причинности в уголовном праве» состоит из двух параграфов и посвящена исследованию проблемных вопросов причинной связи в уголовном праве.

Третья глава диссертации – «Проблемные вопросы установления причинной связи при квалификации некоторых преступлений» состоит из двух параграфов и посвящена исследованию проблемных вопросов установления причинной связи при квалификации некоторых преступлений.

В заключении диссертации сформулированы основные выводы и даны ряд рекомендаций и положений по совершенствованию действующего уголовного законодательства Азербайджанской Республики применительно к вопросам о причинной связи в уголовном праве.

SUMMARY

Habib Rahim oglu Jafarov's dissertation on "Problems of causation in criminal law," presented for the degree of Doctor of Philosophy in Law majoring 5611.01 - "Criminal Law and Criminology; penal law", being independent, creative and complete monographic research work contains a fundamentally new scientific propositions aimed at analyzing and improving the criminal law relating to the issues of causation in criminal law, representing a special significance. The problem of causation in criminal law is one of the central and quite complex institutions of criminal law. It is thanks to the causal link established specific event - truly a crime took place, containing all the features of a particular crime. The thesis work is done on the basis of broad comparative legal analysis of the criminal legislation of the Azerbaijan Republic, as well as analysis of controversial provisions existing in the legal literature and criminal laws of various states.

The thesis consists of an introduction, three chapters, covering six paragraphs, conclusion and bibliography.

In the introduction the urgency of the dissertation research topic, the degree of a theme, subject and object are defined, goals and objectives of the study, methodological basis of research, scientific innovation, with the main provisions for the defense, contains information about the testing results of the dissertation research.

The first chapter of the thesis - "The concept and importance of the objective side of the crime" consists of two sections devoted to research and general theoretical issues related to the concept and importance of the objective side of the crime as one of the elements of the offense constituting the legal basis of criminal liability.

The second chapter - "The problem of causation in criminal law" consists of two sections devoted to research and problematic issues of causation in criminal law.

The third chapter of the thesis - "Problems of establishing the causal link with the qualification of certain crimes" consists of two sections devoted to research and problematic issues of establishing causation in qualification of certain crimes.

In conclusion, the main findings of the dissertation are formulated and given a set of recommendations and regulations to improve the existing criminal legislation of the Azerbaijan Republic in relation to issues of causation in criminal law.